

Publicación: **L'Avenç**, núm. 300
Autor: **Manuel Jorba**
Fecha de aparición: **Marzo 2005**

Un "andalusista" davant la Renaixença i el catalanisme polític

Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia
de Francisco Mª Tubino, prólogo de Pere Anguera, Urgoiti Editores, Pamplona, 2003, CXXI + 705 páginas

El 1879, Francisco M. Tubino y Oliva (1833-1888) demanava informació a diferents autors per fer un estudi "sobre la literatura contemporánea catalana", que s'aniria publicant per plec entre 1880 i 1881, empès per "la afición que hace tiempo siento hacia el Renacimiento literario de Cataluña" i en nom "del fin patriótico y el progreso literario que me propongo". Pel lector actual, més enllà dels erudits en història de la llengua i de la literatura, i en certa mesura del catalanisme i la seva repercussió, seria petit l'interès de l'obra si no contingués una sèrie d'argumentacions que han perviscut i que en part s'han engruixit, ahora que se n'agreuaven els aspectes més detonants al llarg dels anys. Per això, per als més o menys avesats als tòpics vuitcentistes que els usos lingüístics, el caràcter i les actituds de Catalunya davant d'Espanya susciten al llarg del segle XIX, l'obra de Tubino és un bon punt de referència per constatar-ne la persistència recurrent.

En Tubino es pot trobar inicialment el reconeixement de la "nació catalana", un reconeixement que al final de l'obra és desmentit categòricament respecte a qualsevol moment de la història, i singularment al moment present, ahora que atribueix a la capital un paper hegemònic que no va acompanyat d'unes possibilitats reals d'aglutinar i promoure una consciència nacional catalana. Per un camí ple de contradiccions i palinòdies, Tubino conclou —de manera bastant diferent del que apuntaven les seves idees primeres— que la Renaixença, que voldria veure circumscribida a alguns usos cultes, limitadament literaris, de la llengua catalana, hauria anat massa enllà i hauria envaït —o volgut envair— el camp polític i administratiu: el que hauria hagut de ser una manifestació innòcua de provincialisme s'hauria convertit de fet en un pretext per "propagar doctrinas y formular deseos de las más graves consecuencias", encaminades inacceptablement a "restaurar la antigua nacionalidad catalana" (p. 599-600). Admet que Catalunya no ha d'oblidar l'idioma, però els límits acceptats com normals del seu ús són estrets i sempre supeditats al predomini —sobretot públic— de la llengua castellana, que ha de tenir la màxima visibilitat. Un corol·lari de les limitacions seria la negació del dret o de l'oportunitat de disposar d'una Acadèmia amb autoritat codificadora. I la justificació real, bé que no explícita, que Tubino hi veu és que la llengua catalana no hauria passat del que ell anomena "primer grau de desenvolupament" com a llengua, i que per això estaria mancada dels elements constitutius exigibles (en el lèxic, la prosòdia i la sintaxi), paral·lelament a la suposada manca d'elements constitutius —socials i jurídics— de Catalunya, la qual cosa avalaria la convicció de la supremacia de la llengua castellana (l'única amb els títols per ser considerada llengua nacional).

Sota l'aparença de preocupació pels prejudicis que recaïen sobre els catalans si la llengua s'imposés com a llengua d'ús culte i públic general i preferent, hi ha de fet el prejudici que la llengua catalana no té dret a aquestes opcions perquè perjudicarien els drets "nacionals" de la llengua castellana, que veuria minvada, si no perduda, la preeminència que li és atribuïda per definició.

Tubino retreu implícitament que la fase provincialista pura hagi acabat perquè no ja no era vàlid el principi formulat per Milà i Fontanals (que ell atribueix erròniament a Capmany) amb què encapçala la seva obra ("No puede estimar su nación quien no estima su provincia"); és a dir, perquè haurien deixat de ser compatibles, almenys pels autonomistes més radicals, l'adhesió al nou catalanisme i la idea d'Espanya proclamada per la majoria de la intel·lectualitat castellana. Com ha destacat Pere Anguera en l'extens i treballat estudi introductor del text (del qual també és editor), Tubino denuncia l'hostilitat —amb diversos graus— d'aquells autonomistes radicals envers "lo castellano", però no analitza les actituds condemnatòries defensades en els medis culturals i polítics castellans envers "lo catalán".

Tubino escriu en el context d'una àmplia curiositat pel catalanisme (en el sentit més ampli, lingüístic, cultural i polític). Aquesta curiositat es va anar convertint perceptiblement en atenció vigilant (especialment després de la publicació de *Lo Catalanisme* d'Almirall, el 1886), bé que només relativament preocupada perquè els qui hi van intervenir se sentien identificats amb els òrgans decisoris polítics i militars vigents, i se sabien segurs, almenys fins al 1898, dels destins de tots els territoris de l'Espanya peninsular i ultramarina.

No hi són per això rares les actituds i les preses de posició prepotents o, en el millor dels casos, de condescendència altiva, concretada en una actitud fiscalitzadora de la situació, amb mentalitat de "propietari" d'un territori i del seu destí: la constatació que es produïa a Catalunya una nova situació mental (encara que només for perquè la literatura havia deixat de ser un reducte limitat a les necessitats religioses i a algunes utilitats quotidianes més) dispara les alarmes, i es postula amb tota la radicalitat possible una Renaixença purament "felibre".

Hi ha interès per intervenir en la qüestió catalana, que es perpetuarà durant decennis, perquè ningú dels qui podien intervenir políticament per reencaxar Catalunya dins Espanya no va tenir la necessitat real i peremptòria de renunciar a la possibilitat de control directe i omnímode, incloent-hi el militar. Diversos polítics i intel·lectuals castellans es van limitar a assenyalar quina havia de ser la "bona direcció" de la relació Catalunya/Espanya, abusant, es podria dir, de la capacitat d'audiència en els medis polítics i intel·lectuals més influents i eficients.

Anys més tard que Tubino, per Núñez de Arce l'"hegemonia castellana" seria deguda fatalment no "a la voluntad de los hombres" sinó a "elementos incontrastables de la naturaleza", és a dir, a la situació climaticogeogràfica de la Península (no esmenta Portugal), "un irresistible elemento de nacionalización". Davant d'aquestes raons "indiscutibles", el "regionalismo" català seria conseqüència d'una "concepción artificial y artificiosa de unas cuantas inteligencias demasiado apasionadas" que tindria les arrels en un injustificat "orgull local" que fa exagerar els defectes de l'organització política centralista espanyola i els de la seva capital, Madrid.

La idea de l'origen artificial de la nova situació cultural catalana ja havia estat apuntada, el 1872, per Francisco de P. Canalejas (pel qual la literatura recent en llengua catalana anava contra el curs natural de la història) i per Amador de los Ríos, en el discurs de recepció de Víctor Balaguer a la Real Academia de la Historia, el 1875, en què apuntà la qüestió de si calia témer el nou moviment literari per allò que pogués comportar en el futur. L'any següent, per Manuel de la Revilla, a propòsit de la *Histoire de la littérature contemporaine en Espagne* d'Hubbard, la qüestió era si la Renaixença podia fer ombra a la cultura castellana, o més concretament a la potència cultural madrilenya: es tranquil·litzava minimitzant la qualitat de la literatura catalana i del pensament filosòfic, per imitativa de la provençal la literatura, i per conservadora i imitativa de l'escosesa la filosofia. Menéndez Pelayo, anys després i davant l'obra d'Almirall, insistiria en l'artificialitat del catalanisme, que no seria sinó una "aberración puramente retórica". La qüestió de l'amor patri exagerat, o fanàtic d'alguns catalans, expressata a través de les crítiques al centralisme i al paper que hi tenia Madrid, es troba en Juan Valera, pel qual "el regionalismo merece ser censurado cuando va más allá de ciertas aficiones literarias".

L'interès per la Renaixença

El perfil biogràfic de l'autor ajuda a entendre l'interès inicialment no gens reticent pel fenomen cultural i polític català. Hi compten les inquietuds que el portaren a implicar-se en institucions de la vida política i cultural sevillana i a dirigir periòdics significatius com *La Andalucía*, representant d'un regionalisme andalús emergent, per les quals es podria qualificar d'"intel·lectual orgànic" de la burgesia andalusa més dinàmica i de "primer andalusista".

Es va dedicar en gran manera a la recerca i la crònica erudites i divulgatives, al compàs de l'actualitat o no (a propòsit de l'art prehistòric, de Cervantes, de Murillo, dels artistes contemporanis portuguesos, de la literatura magrebina, de la guerra civil mexicana, de Gibraltar o dels viatges de la casa reial espanyola, entre altres temes), a les quals s'afegeix l'interès per la conservació del patrimoni arqueològic, concretat en les lamentacions per la desídia que havia facilitat un espoli irreversible. L'encreuament de totes aquestes línies professionals explica que l'interès per la Renaixença pogués desembocar en un estudi de l'envergadura del que portà a terme. També la

pertinença a la maçoneria podria haver contribuït a l'interès per la cultura catalana, a través de la simpatia que podia sentir per figures de relleu com Prim o, sobretot, Balaguer, que tingué una gran presència a Madrid, tant política com cultural, a partir de la Gloriosa.

Per Tubino, que fa explícites protestes d'anticentralisme al llarg de la seva vida, no hi haurà, més enllà de la castellana, sinó literatures provincials —que s'han d'entendre com a literatures supeditades, perquè no tinguin “enfrente a la España entera, en legítima defensa de sus legítimos intereses” (p. 619)—. Per això Tubino estableix, més que no recomana, que els catalans “renuncien de buena fe a toda comparación odiosa entre Castilla y Cataluña; cesen en sus diatribas contra lo castellano y, sintiéndose españoles antes que catalanes, persistan en el cultivo de la literatura que les es propia para acrecentar los medros de las luces, nunca con los fines trascendentales de que se ha hecho eco el Congreso catalanista” (p. 621). I per això, perquè la cultura i la vida política i econòmica catalana havien de forjar-se en sintonia amb la castellana, s'adhereix al particular felibritge reductor dels provençals (i de retruc al defensat pel cercle de Teodor Llorente, i en particular per Ferrer i Bigné): “[...] ¿por qué no seguir el prudente ejemplo de los felibres, en cuanto a la radical separación que han hecho de la política y de la literatura? Léanse las producciones provenzales. En vano se buscarán en ellas los inoportunos ataques a París ni a la Francia central, que con tan deplorable abundancia se encuentran en los escritores catalanistas si se trata de Madrid o de Castilla [...]. El renacimiento literario catalán no debe ser estandarte de guerra para reivindicaciones políticas” (p. 622).

L'interès de Tubino havia obert a Catalunya expectatives de sentir-se apreciat i comprès i de tenir en ell un pont de relació amb la intel·lectualitat castellana. Així ho deixen entendre la llista de subscriptors de l'obra i els articles que l'anuncien o que s'hi refereixen de seguida que es va començar a publicar (entre els quals hi ha els de *Lo Gay Saber*, *La Veu del Montserrat*, *L'Aureneta* o *La Llumanera de Nova York*, alguns dels quals semblen partir d'un prospecte de llançament que no sé si ha estat localitzat). I és que les últimes pàgines de l'obra, que aborden aspectes del procés renaixentista que haurien pogut tenir cabuda en la primera part, fan tot l'efecte de ser una reacció malhumorada als fets immediats, concretament al primer Congrés Catalanista, que volia proposar una transformació en profunditat de les relacions entre Catalunya i Espanya. Tubino remteia a les reticències de Mañé i Collell —per bé que no eren equivalents— per avalar el seu punt de vista: que el catalanisme no pot tenir altra fesomia que la de caracteritzar-se per l'ús literari de la llengua catalana, que ja seria un tret prou diferenciador si es té en compte que l'escola provincialista andalusoextremenya forjada per Tubino no presenta diferències de llengua, fora de les purament dialectals, respecte de la de la cultura oficial, de la qual participa amb naturalitat.

Pels poetes dels temps més recents, Tubino té l'ambició de ser molt exhaustiu en la relació i, també, en la caracterització dels autors, sense deixar de sancionar un cànon de compromís més o menys establert pel jocfloralisme, només esporàdicament amanit amb lectures que podrien qualificar-se de personals.

Enfront dels cinc extensos capítols dedicats a la poesia, en dedica només un al teatre, per al qual no utilitza l'estudi de Josep Yxart (aparegut el 1879), i un altre a la narrativa, com volent donar arguments per fer creure que la literatura catalana continuava només una mica menys mancada que feia uns quants anys dels gèneres més desenvolupats durant el segle romàntic en les literatures més potents. Pel que fa al teatre, tanmateix, la relació d'autors i d'obres de l'Apèndix I completa esquemàticament la informació.

L'oportunitat històrica de l'edició d'aquesta obra, representativa del medi i del temps de l'autor, així com la seva utilitat informativa, se subratllen amb la inclusió d'un estudi introductor de l'editor, en el qual cal assenyalar, en primer lloc, algunes precisions a la biografia de l'autor (començant per la del segon cognom, equivocat en diverses fonts bibliogràfiques): les dates de l'exercici del periodisme a París i a Cadis, la relació amb Abdó Terrades, l'abast de l'activitat a Sevilla (que no incloïa la docència universitària) i després a Madrid, a partir de 1866. En segon lloc, cal esmentar la síntesi de l'ideari de Tubino davant del catalanisme en formació, condicionat per prejudicis com el que el porta a afirmar, en termes ressuscitats fa poc pel cap de l'Estat espanyol, que “ningún poder establecido se opuso nunca al uso del catalán ni coartó su derecho a la existencia” (p. CI). Amb això Tubino atribuïa exclusivament als catalans d'abans i d'aleshores la situació suposadament precària i irreversible de l'ús de l'idioma el segle XIX:

un tema que no devia ser per ell, si més no d'entrada, menyspreable, perquè li dedica un grapat de mesos i un gran esforç d'informació i de síntesi (sovint en contacte personal o epistolar amb els autors), de tal manera que "es una historia de la Renaixença, pero a la vez lo es de la evolución política y estética de España y de Cataluña" (p. CII).

Aquesta edició incorpora un utííssim índex de noms. En canvi, en contra del que sembla aconsellable en una edició no facsimilada, l'editor no ha entrat, sense motiu aparent o amb motius que no convencen, en la regularització de la puntuació, sovint desconcertant i equívoca, ni en cap forma de regularització dels textos catalans, ni en la correcció d'errates evidents, ni (més enllà del que es recull a l'estudi introductor, p. CIII-CIV) en la rectificació anotada dels errors o imprecisions de datació, d'atribució o de transcripció de textos i títols d'obres (ni —si realment no fóra excessiu— en l'aclariment de les informacions parcials o incertes sobre els temes més generals que aborda i sobre els autors que esmenta i llurs obres). Amb això s'hauria fet més segura i eficaç la consulta d'una obra encara útil (tant per l'informació objectiva com per la representativitat de la interpretació que l'autor en fa) sobre els autors vuitcentistes i llurs obres, respecte a les situacions de l'ús de la llengua catalana i, en conjunt, respecte al procés de constitució de la Renaixença i del catalanisme polític.